

НАВЧАЛЬНИЙ ТЕКСТ ЯК МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ЛІНГВОВІЗУАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ЦІЛІСНІСТЬ, ЗВ'ЯЗНІСТЬ, ІНФОРМАТИВНІСТЬ

EDUCATIONAL TEXT AS A MULTIMODAL LINGUOVISUAL PHENOMENON: TEXTUAL INTEGRITY, COHERENCE, INFORMATIVENESS

У статті проаналізовано мультимодальний дидактичний текст як лінгвовізуальне явище. Задекларовано, що поява й еволюція феномена «мультимодальний дидактичний текст» невіддільна від употування векторів дослідження тексту як складного утворення лінгвальних і паралінгвальних засобів і детального вивчення мовних явищ і процесів, які характеризуються залученням до аналізу різноманітних модусів – каналів комунікації: письма, усного мовлення, жестів, візуальних образів тощо. Авторками дослідження мультимодальний дидактичний текст дефіновано як специфічний поліфункціональний вербально-семіотичний утвір, якому притаманна особлива функційна спрямованість. Провідна мета навчального мультимодального тексту – дидактична. Дослідницями показано, що традиційному навчальному мультимодальному тексту притаманні звичні текстові категорії: гетерогенність складників, лаконізм подачі об'ємного масиву інформації, її подвійне декодування, особлива темпоральність і локалітативність, цілісність, зв'язність, інформативність. Аналіз виявив, що стрімке зростання ролі знань і технологій, інтенсифікація процесів глобалізації, посилення впливу інтернету й виклики реформування системи освіти загалом актуалізують питання, тісно пов'язані з акцентом на візуалізацію дидактичного матеріалу. У розвідці вмотивовано думку про те, що раціональне структурування й транслявання навчального матеріалу за допомогою мультимодальних текстів забезпечує стисле представлення великих обсягів інформації та її продуктивне сприймання завдяки швидкій активізації різних пізнавальних механізмів, які доповнюють і урізноманітнюють вербальний канал подачі інформації. Під час роботи з розглядуваними текстами краще запам'ятовування й глибше осмислення матеріалу частково забезпечує його сприйняття – візуальне, раціональне й емоційне.

Ключові слова: мультимодальний дидактичний текст, тестові категорії, модус, дискурс, навчальна інформація, здобувач освіти.

The paper explores multimodal didactic text as well as linguo-visual phenomenon. It is declared that the appearance and evolution of the multimodal researches is closely related to the main vectors of the text researches and explanation of the text as a complex formation of lingual and paralingual means in general. Expanding the scope of the multimodal researches is relevant due to increasing number of scientific papers on linguistics and linguistic processes that can be characterized by using visual images, etc. The article also deals with the essence and advantages of innovative pedagogical interactive technologies, in particular modern ways of visualizing educational information. In this research paper, it was stated that the main goal of the educational multimodal text is didactic. Researchers have shown that the traditional educational multimodal text is characterized by the usual text categories: heterogeneity of components, conciseness of the volume of information, its double decoding, special temporality and locality, integrity, coherence, informativeness. It was found that the rapid growth of the role of knowledge and technologies, the intensification of globalization process, the growing influence of the Internet and the challenges of reforming the education system in general are closely related to the emphasis on visualization of didactic material. Special attention is being paid to the idea of rational structuring and broadcasting of educational material with the help of multimodal texts. Rational use of the multimodal texts in the process of presenting the material provides different ways of presentation of large amounts of information and its productive perception. It was also pointed out that these results can be achieved due to the rapid activation of various cognitive mechanisms that complement and diversify the verbal channel of information. It was proved that visual, rational, emotional perception of the text provides better memorization and deeper understanding of the educational material. In addition to this, it is one of the ways to encourage students to learn new material.

Key words: multimodal didactic text, test categories, mode, discourse, educational information, foreign student.

УДК 801.82-028.42

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.35>

Лещенко Т.О.,

канд. філол. наук, доцентка,
завідувачка кафедри українознавства
та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного
університету

Жовнір М.М.,

канд. філол. наук,
викладачка кафедри українознавства
та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного
університету

Юфименко В.Г.,

ст. викладачка кафедри
українознавства та гуманітарної
підготовки
Полтавського державного медичного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасному світі сприйняття й передача інформації відбуваються не лише через загальноприйняту знакову систему – мову. Процеси й канали її трансляції змінюються, а мономодальність поступово витісняється складнішим та інтегрованим варіантом передачі даних, виформуванням на основі симбіозу різних знакових парадигм.

Будь-яку діяльність сучасної людини, яка постійно перебуває в різних інформаційних полях, можна вважати мультимодальною, оскільки пізнання й інтерпретацію довколишнього світу забезпечує безперервна взаємодія систем, здатних

породжувати нові значення за допомогою семіотичних засобів – модусів – і відповідних соціокультурних стандартів. У праці дослідника А. Кібрика читаємо: «Світ, який нас оточує, – мультимодальний і ми у цьому світі є мультимодальними організаціями» [6, с. 145]. Актуалізація мультимодального підходу до вивчення реалій і процесів довколишньої дійсності й намагання пояснити сутність мовних явищ із позиції їх знакового втілення розширює діапазон лінгвістичних студій. Сучасна мовознавча галузь не лише зацікавлена вивченням фонем, морфем, слів, синтаксичних конструкцій та інших вербальних сегментних одиниць, а й фокусується

на дослідженні мовних феноменів шляхом залучення фрагментів позамовної реальності й розглядає текст як складне утворення лінгвальних і паралінгвальних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У мовознавстві популярними стають мультимодальні студії, в осередді яких – створений кількома семіотичними системами мультимодальний текст. Вітчизняні й зарубіжні дослідники скеровують наукові пошуки на всебічний розгляд різних аспектів мультимодальності сучасної комунікації, аналіз супровідних характеристик спілкування, актуальні проблеми взаємодії модусів у актуалізації комунікативного простору (О. Анісімова, І. Білюк, Л. Головіна, Н. Град, Г. Винокур, В. Ейгер, В. Єфименко, Ю. Зацний, В. Зірка, М. Карп, Л. Кияк-Редькович, Н. Коломієць, Г. Костенко, Г. Кресс, Т. Крутько, Т. ван Ліувен, Л. Макарук, І. Морозова, К. Серажим, О. Сорокін, О. Реформатський, О. Ткачук-Мірошніченко, М. Шукало тощо).

Проблема мультимодальності – ключова в невербальній семіотиці. Стрімко розвивається мультимодальна стилістика – нове відгалуження мовознавства, яке виникло внаслідок узаємодії стилістики й семіотики й покликане здійснювати комплексний стилістичний аналіз засобів і алгоритмів конструювання значення, породження смислів із залученням словесних та інших семіотичних кодів. У фокусі дослідження мультимодальних студій – вербальні, просторові, візуальні, аудіальні й інші модуси, об'єкт вивчення – текст і дискурс у інтерсеміотичному поєднанні їхніх візуальних, графічних і поліграфічних параметрів.

Усе це зумовлює поступове переосмислення й модернізацію способів і шляхів вирішення класичних питань функціонування мови як системи, а також навчання мови з апеляцією до візуальної інформації й комп'ютерної графіки, графічної організації тексту, який поєднує в собі різні семіотичні системи: вербальні зразки, фото, графічні, аудіо- і відеоеlementи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зауважимо, що попри частково випрацьовані питання, безпосередньо пов'язані зі сферою створення й використання різноформатних мультимодальних текстів, а також поєднання розглядуваних модусів у актуалізації комунікативного простору (семіотичне представлення фільмів, коміксів, інформаційної графіки, музики, вербальні, невербальні й паравербальні компоненти, реалізовані в логотипах, брендах, фольклорі, художньому дискурсі, масмедійному комунікативному просторі тощо), навчальний текст як одиниця, створена з дидактичною метою, не був обраний об'єктом системного й цілісного дослідження в аспекті мультимодальності.

Мета статті – з'ясувати й проаналізувати особливості навчального мультимодального тексту як

лінгвовізуального феномена. Для реалізації окресленої мети вважаємо за потрібне розв'язати низку завдань: 1) витлумачити лінгвістичний статус терміна *мультимодальний текст*; 2) проаналізувати традиційні текстові категорії мультимодального дидактичного тексту – цілісність, зв'язність, інформативність; 3) аргументувати раціональність послуговування мультимодальними дидактичними тестами в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Феномен мультимодальності – невід'ємна складова комунікативного процесу, в основі якого – сприймання інформації. Активне впровадження новітніх технологій у всі сфери суспільного життя змінює інформаційний простір, помітно модифікує словесні й несловесні елементи спілкування, впливає на формування й функціонування складних комунікативних комплексів. Під впливом цього зазнає корекції і звичний – вербальний – спосіб спілкування: усе частіше жива комунікація між людьми замінюється знаковою, обміном специфічними символами, експресивними засобами, кодами й іншими сегментами оновленої комунікативної культури. Актуальним стає поєднання словесних і візуальних фрагментів для обміну інформацією, використання концептів у просторовому контексті замість узальної лінійної форми подачі слів та інших мовних конструкцій.

Мультимодальна комунікація трансформується в концептуальну компоненту цифрової взаємодії, яка помітно впливає й на традиційний обмін думками між людьми, і на уявлення про текст як «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дискантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [6, с. 627]. Тексти, опубліковані в мережі «Інтернет» й у медійному просторі, доповнені зображеннями, відео- й аудіоеlementами, анімацією тощо. Вони поєднують кілька каналів сприйняття й синтезують різні модуси.

Дослідники розглядають мультимодальність одним зі способів організації семіотичної системи для створення смислів і передачі інформації. Таке традиційне трактування в науковому дискурсі функціонує паралельно з уявленням про мультимодальність як новий жанр, що поєднує текст із графічними зображеннями, аудіо- чи відеовізуальними ефектами. Зазвичай саме комбінація модальностей із новітніми цифровими засобами активно використовується в оновленому навчальному середовищі.

У контексті мультимодальної лінгвістики будь-який текст можна інтерпретувати мультимодальним (креолізованим). Уперше потрактований і описаний у дослідженні Г. Кресса й Т. ван Ліувета «Мультимодальний дискурс» як «текст, який

містить різні семіотичні системи» [9, с. 5], розглядуваний феномен привернув увагу багатьох науковців, які спробували уточнити дефініцію й окреслити специфіку нового лінгвістичного явища (О. Анісімова, І. Білюк, В. Березія, Я. Бистров, Н. Валгіна, Н. Волинець, Л. Головіна, М. Іщук, А. Кібрик, О. Корда, Т. Кравчинська, І. Мірошніченко, Е. Нежура, О. Селіванова, Ю. Сорокін, І. Ущাপовська, О. Федорова тощо).

На тлі оприлюднених праць помічаємо термінологічну неоформленість і паралельне вживання кількох термінолексем на позначення текстів, виформованих на основі симбіозу вербальних, невербальних і паравербальних складників, – *мультимодальний текст, креолізований текст, відеовербальний текст, полікодовий текст, лінгвовізуальний комплекс, семіотично ускладнений текст, ізовербальний комплекс (ізоверб), гетерогенний (не гетерогенний текст), «текст нової природи»* тощо. Термінологічний симбіоз лише увиразнює недостатнє висвітлення теми в зарубіжному мовознавстві загалом і в україністиці зокрема.

Попри те, що в лінгвістичній традиції немає єдиного підходу до теоретичного осмислення, формулювання дефініції й інвентаризації конститутивних рис мультимодальних текстових утворів, у дослідженнях вітчизняних і східнослов'янських мовознавців подано численні дефініції згаданих вище понять: «Креолізований текст є складним текстовим утворенням, у якому вербальні й іконічні елементи формують візуальну, структурну, смислову та функційну цілісність, спрямовану на комплексний прагматичний вплив на адресата» [1, с. 17]; «Полікодовий текст – це поєднання природного мовного (лінгвістичного) коду з кодом іншої семіотичної системи» [5, с. 105]; «До параграфемних засобів належать також креалізовані тексти, в яких частина графічних елементів є іконічною (ілюстрації, графіки, схеми, зображення)» [2, с. 81]; «Мультимодальні писемні (друковані) тексти – це тексти, утворені шляхом залучення кількох різних модусів або семіотичних ресурсів, сукупність яких формує загальний вигляд тексту і продукує його значення» [8, с. 100].

Можемо дійти висновку, що більшість дослідників схильні інтерпретувати розглядувані тексти такими, що поєднують на спільному графічному полі семіотично гетерогенні складники – усний / письмовий вербальний текст і візуалізаційні елементи. При цьому повідомлення, закодоване в тексті, можна інтерпретувати лише із залученням обох, словесної й візуальної, компонент.

З-поміж описаних терміноодиниць обираємо перший варіант – мультимодальний текст – як такий, що відповідає українській традиції, точно й прозора експлікує специфіку немоногенних лінгвовізуальних комплексів і з мінімальними втратами

може бути пов'язаний як із зоною модальності. Дослухаючись до міркувань дослідників, пропонуємо тлумачити мультимодальний текст складним цілісним полісеміотичним утвором із прагматичним ефектом. Текстова тканина сформована з двох негомогенних частин – вербальної, зосібна мовної/ мовленнєвої, і невербальної, матеріалізованої за допомогою інших знакових парадигм, які відрізняються від мовних. Узаємодіючи між собою, різнокодові вербальний та іконічний компоненти забезпечують цілісність і зв'язність мультимодального тексту, употужнюють його комунікативний ефект.

Лінгвістів цікавить семіотична основа розглядуваного поняття – за річчю міститься ідея й наявні способи її трансляції різними каналами сприйняття інформації – словесно, аудіально, візуально, тактильно тощо. Мовиться про конкретні комунікативні інтенції, їх реалізацію й досягнення шляхом послуговування специфічною системою знаків, кодів, символів, експресивних та інших невербальних засобів. Під час сприйняття й інтерпретації мультимодального тексту відбувається процес подвійного декодування вміщеної в ньому інформації. Адресат витлумачує сукупний смисл тексту, поданий як поєднання вербального й візуального компонентів.

Лінгводидакти спрямовують дослідницький потенціал на розгляд специфіки створення навчальних мультимодальних текстів і особливостей послуговування ними в аудиторному й позааудиторному процесах. У цьому зв'язку простежуємо потужний вплив мультимодальності на розвиток лінгводидактики загалом. Це безпосередньо пов'язуємо з цифровізацією освітнього простору й активізацією інформаційних технологій, які, на наш погляд, спричинили зміну традиційних лінгводидактичних тенденцій і генерування оновлених, трансформованих методів і засобів трансляції навчальної інформації у формі симбіозу вербальних, невербальних і паравербальних компонентів. На підтвердження думки фіксуємо: «Дидактично вмотивована імплементація різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій, зосібна розгалуженої парадигми візуалізаційних засобів, у вишівський навчально-виховний процес має посприяти забезпеченню належного рівня подачі й моніторингу навчальної інформації» [10, с. 79].

Якщо текст – це поданий в усній чи письмовій формі цілісний, об'єднаний на тематичному рівні й логічно вибудований утвір, який характеризується смисловою єдністю компонентів і чітко окресленими сюжетно-композиційними й формально-граматичними показниками, то, на думку вчених, «Навчальний текст – це одиниця навчання текстової діяльності, навчальної текстової комунікації. Це текст, організований із дидактичною метою у смисло-змістовому, мовному й композиційному планах у єдину систему, частина сукупної

інформації, призначена для керованого становлення текстової діяльності, на основі якої подається система знань із певної дисципліни, прищеплюються вміння і навички людям певної групи (вікової, національної тощо) і на певному етапі навчання» [3, с. 130].

Намагаючись влучно охарактеризувати й описати специфіку навчального тексту, дослідники пропонують власні дефініції, суть яких зводиться до його тлумачення усним чи письмовим, орієнтованим на досягнення навчальної мети конкретним контингентом учнів / здобувачів освіти. Уніфікованого визначення розглядуваного різновиду текстів сучасна вітчизняна лінгводидактика ще не має. Увиразнюють ці зауваги міркування дослідниці Н. Баландіної: «Водночас стає очевидним, що навіть більш-менш удалі дефініції навчального тексту не можуть дати повного уявлення про специфіку цього явища, багатство типологічних характеристик, на які потрібно, безумовно, указати, якщо не у визначенні, то в типологічних ознаках» [4, с. 89].

Загальновідомо, що провідна мета навчального мультимодального тексту – дидактична. Адресант, найчастіше викладач, автор, створює нові тексти за допомогою поєднання вербального й невербального кодів, а також використовує автентичні з метою досягнення окресленої дидактичної мети й ефективного прагматичного впливу на адресата – учня, здобувача освіти тощо. Для реалізації інтенцій адресанта мультимодальний текст має бути наділений дидактичним потенціалом, повністю підпорядковуватися меті, містити мовний матеріал у вербальній частині, транслювати актуальну лінгвістичну й соціокультурну інформацію, бути методично обґрунтованим і адаптованим до вікових, фахових, здобутих і сформованих знань, умінь і навичок здобувачів освіти. Крім того, мультимодальний навчальний текст має сприяти розвитку базових компетенцій, навчанню сприйняття, розуміння й осмислення інформації, її інтерпретації й відтворенню. У дослідженнях Т. Лещенко зауважено: «Ми переконані, що раціональне структурування й подача навчального матеріалу за допомогою мультимодальних текстових вкраплень забезпечує стисле представлення значних обсягів інформації та її сприймання за рахунок швидкої активізації пізнавальних механізмів, які доповнюють та урізноманітнюють вербальний канал подачі інформації» [7, с. 521].

Мультимодальні тексти, зосібна й навчальні, доцільно диференціювати

за рівнем превалювання вербальної чи іконічної компонент. До першої групи зараховуємо тексти, в яких чітко прослідковується домінування представлення вербальної частини, її відносна автономність і можливість повноцінно, без втрати прагматичного посилення, функціонувати окремо від

візуального / графічного супроводу, роль якого в цілісному тексті факультативна. Якщо між різнокодними фрагментами мультимодального тексту прослідковується тісний зв'язок, передовсім мовимо про інтерпретацію іконічного супроводу вербальної інформації його невід'ємним елементом, без якого цілісність буде порушена.

Традиційному навчальному мультимодальному тексту притаманні звичні текстові категорії, тобто стандартні текстові характеристики, а також специфічні, зокрема гетерогенність складників, лаконізм подачі великого масиву інформації, її подвійне декодування, особлива темпоральність і локативність. Серед утрадиційнених текстових категорій, якими наділений розглядуваний нами текст, передовсім вирізняють *цілісність* і *зв'язність* (смыслову / формальну).

Дослідниця Т. Анісімова вважає, що «Цілісність варто тлумачити єдністю тексту, його здатністю існувати в комунікації як внутрішня та зовнішня цілісність. Зв'язність – змістовою і формальною єдністю компонентів» [1, с. 17]. Цілісність навчального мультимодального тексту формує прагматична установка адресанта – автора чи авторського колективу – інтенцією подати матеріал, розкрити тему з використанням вербальних, іконічних та інших паравербальних засобів. Цілісний мультимодальний текст дидактичного спрямування – це гармонійне й методично вмотивоване поєднання інформаційно місткого вербального складника й візуальної, іконічної, невербальної компонент. Тобто, у такому тексті слова, фрази, текстові фрагменти чи підписи поєднано із зображеннями, малюнками, символами, схемами, таблицями тощо.

Отже, цілісність будь-якого мультимодального текстового продукту забезпечується за рахунок комунікативно-когнітивної установки адресанта й тематичною єдністю. Якщо цілісність мультимодального тексту прослідковується на змістовому, мовному й композиційному рівнях, то його зв'язність, на думку Т. Анісімової, – «на змістовому, мовно-змістовому й композиційно-змістовому» [1, с. 18]. Знаки вербального й іконічного компонентів поєднані в спільному графічному полі. При цьому вони можуть позначати й однакові, і різні, пов'язані між собою тематично чи асоціативно, предмети / ситуації. Розкриваючи тему як важливі композиційні елементи цілісного мультимодального тексту іконічні елементи корелюють із частинами вербальної компоненти: зв'язок зображення з буквою, словом, словосполученням, реченням чи його частиною, текстом загалом тощо.

Для прикладу пропонуємо зразок – підбірку ілюстрацій із промовистою назвою «Підступні пароніми» – оригінально представлений дидактичний матеріал, який допомагає запам'ятати особливості вживання стоматологічної термінологіки

текст, тобто в ньому вербальні фрагменти цілковито залежать від візуалізаційних, а зв'язок між ними монолітний.

Висновки. Розглянувши лише окремих аспект окресленої дослідницької проблеми, формулюємо висновки: 1) рівень інформативності візуальної інформації безперервно зростає, що зумовлено модифікацією процесів і каналів її трансляції; 2) гіперболізація й превалювання візуальної компоненти, а також одночасне функціонування людини в кількох інформаційних полях доводять мультимодальність навколишнього світу; 3) навчальний текст тлумачиться як утвір із лінгвальних і паралінгвальних засобів; 4) тенденції до інформатизації всіх галузей, зокрема й освітньої, сприяють поступовим змінам стереотипного уявлення про здобувача освіти, який відтепер живе й навчається в оновленому форматі спілкування, здобування й засвоєння інформації, зумовлюють осучаснення й урізноманітнення традиційних засобів і способів трансляції навчального контенту; 5) мультимодальний дидактичний текст – це створений із навчальною метою утвір, що поєднує на спільному графічному полі семіотично гетерогенні складники – усний / письмовий вербальний текст і візуалізаційні елементи; 6) цілісність, смислова / формальна єдність, інформативність – традиційні текстові категорії, якими наділений мультимодальний дидактичний текст. Перспективним бачиться подальше дослідження навчальних текстів як мультимодальних феноменів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале

креолизованных текстов) : учебное пособие. М. : Изд. центр «Академия». 2003. 128 с.

2. Батринчук З. Р. Креолизований текст як параграфемний елемент у сучасному англомовному епістолярному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. Вип. 3. С. 80-84.

3. Бабайлова А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. 152 с.

4. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст: проблема визначення, типологія, функції. *Філологічні науки*. 2013. № 14. С. 88-94.

5. Ейгер Г.В. К построению типологии текстов. Лингвистика текста: материалы научной конференции при МГПИИЯ им. М. Тореца. Ч. I. М., 1974. С. 103-110.

6. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика. Когнитивные исследования. Изд-во «Институт психологии РАН», 2010. С. 134-152.

7. Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Юфименко В. Г. Переваги використання мультимодального дидактичного тексту як засобу навчання (вивчення української мови як іноземної) / Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them». May 24 – 27, 2022. Warsaw. Poland. PP. 520-525.

8. Макарук Л.Л. Паралингвистические средства как композиционные составляющие современных англоязычных мультимодальных текстов. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. Вип. 4. С. 100-104.

9. Kress G. R. The multimodal landscape of communication. *Medien Journal*. 2002. V. 4. P. 4-19.

10. Leshchenko T., Zhovnir M. Visualization tools: using word clouds in teaching «Ukrainian as a Foreign Language». *Engineering and Educational Technologies*. 2020. Вип. 8 (2). С. 79-91.